

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 906/1-XIV/9
26.06.2014. године

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој XIII редовној седници, одржаној дана 26.06.2014. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије са оценом докторске дисертације: РЕФОРМА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ У ВРЕМЕ МАРИЈЕ ТЕРЕЗИЈЕ И ЈОСИФА II (1740-1790), кандидата мр Исидоре Точанац Радовић и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 23.10.2010. године.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Комисији
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Милош Арсенијевић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
<u>04/1-2 бр.6/2538</u>	Веће научних области
(број захтева)	друштвено-хуманистичких наука
<u>27.06.2014.</u>	(Назив већа научних области коме се захтев упућује)
(датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Исидоре (Братимир) Точанац Радовић
(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНД Исидора (Братимир) Точанац Радовић
ИДАТ (име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под
насловом: _____

Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине

Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)

Универзитет је дана 23.03.2010. својим актом под бр 612-152/37- дао сагласност
10 на
предлог теме докторске дисертације која је
гласила: _____

Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине

Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Исидоре (Братимир) Точанац Радовић

(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одлуком факултета под
одржаној 15.05.2014. бр 668/1-XI/2 у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1. др Војин Дабић	ванредни проф.	историја	Филозофски ф.
2. др Сузана Рајић	ванредни проф.	исто	Филозофски ф.
3. др Владан Гавриловић	ванредни проф.	исто	Филозофски ф. у Новом Саду

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске

дисертације на седници одржаној 26.06.2014.
дана

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Милош Арсенијевић

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На предлог Одељења за историју, Наставно-научно веће Филозофског факултета је на својој XII редовној седници, која је одржана 15. маја 2014. године, изабрало чланове Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације докторанда мр Исидоре Точанац Радовић – *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)*. За чланове комисије су изабрани: др Војин Дабић, ванредни професор на Филозофском факултету у Београду и ментор кандидата, др Сузана Рајић, ванредни професор на Филозофском факултету у Београду и др Владан Гавриловић, ванредни професор на Филозофском факултету у Новом Саду. Комисија је прегледала предату дисертацију и има част да Већу поднесе

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Докторанд мр Исидора Точанац Радовић је рођена 1972. године у Београду. На Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду дипломирала је 1998.

године. Од 2001. године запослена је у Историјском институту у Београду. На Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду 2005. године одбранила је магистарски рад. Аутор је монографије *Српски народно-црквени сабори (1718-1735)*, неколико истраживачких радова и критички приређених историјских извора, који су објављени у домаћим научним часописима (Мешовита грађа, Историјски часопис, Зборник Матице српске за историју), као и неколико десетина енциклопедијских јединица објављених у Српском биографском речнику, Српској енциклопедији и Енциклопедији српског народа. Њена ужа област истраживања је историја Срба у Хабзбуршкој монархији у периоду 16–18. века.

Израду докторске дисертације *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)*, Наставно-научно веће је, на предлог Одељења за историју и уз сагласност Универзитета, докторанду одобрило на својој V редовној седници, која је одржана 20. маја 2010. године.

Рукопис дисертације је написан на српском језику, ћиричним писмом и обликован у складу са *Упутством за обликовање докторске дисертације*. Рукопис је пагиниран од уводног поглавља до списка скраћеница на страници 339. На крају су приложене краћа биографија аутора и потписане изјаве: *О ауторству*, *О истоветности штампане и електронске верзије рада* и *О коришћењу*. Рад је писан с научним апаратом и поред основног текста садржи 9 табела.

2. Предмет и циљ дисертације

Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији била је саставни део свеобухватних реформи које су спроведене током владавине Марије Терезије (1740-1780) и Јосифа II (1780-1790), с намером да се створи централизована и уређена држава, економски и војно јака. Јачањем централне власти јачала је и потреба државе да контролише црквене организације на својој територији.

Српска православна црква, односно Карловачка митрополија, није могла да остане изван промена које су захватиле Хабзбуршку монархију. Реформа Српске православне цркве почела је и достигла врхунац за време Марије Терезије, која је подстакла, законски регулисала и спровела већину промена, док је Јосиф II тај

процес завршио. Он је, такође, довршио и реформисање Римокатоличке цркве у Хабзбуршкој монархији, које је Марија Терезија само започела. Реформу Српске православне цркве обележила је интервенција државе у уређењу унутрашње организације и увођењу дисциплине међу свештенством и верницима.

Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији у време Марије Терезије и Јосифа II није била целовито обрађена у нашој историографији. О тој теми писано је уопштено, углавном у оквиру прегледних радова и синтеза о историји Срба у Хабзбуршкој монархији у 18. веку. Аутори су највише пажње поклањали политичкој историји и промени правног положаја српског народа у Монархији кроз законска акта донета у време Марије Терезије, док су питање црквене реформе само дотицали. Ипак, било је покушаја да се нека питања расветле. Тако се, на пример, Мита Костић деценијама бавио културно-просветним реформама и њиховим утицајем међу Србима у Монархији, а реформу школа и промену образованог система међу Србима у другој половини 18. века највише су истраживали Димитрије Кириловић, Никола Гавриловић и Срета Пецињачки.

Циљ дисертације је био да се по стандардима модерне историјске методологије истраже и расветле промене које су под притиском државних власти спроведене у организацији, уређењу и унутрашњим односима Српске православне цркве, односно Карловачке митрополије. Такође, циљ је био да се те промене ставе у контекст државних и црквених реформи у Хабзбуршкој монархији, повежу и упореде са реформом Римокатоличке цркве која је спроведена у истом периоду.

Тема је истражена на основу архивске грађе, коју је докторанд прикупио током својих истраживања у Архиву САНУ у Сремским Карловцима (фондови Митрополитско-патријаршијски архив А и Б) и Архиву Војводине у Новом Саду (фонд Илирска дворска комисија - депутација). Мањи део истраживања извршен је у Архиву САНУ у Београду. Анализом прикупљених података сагледана је улога државе у преобликовању једне црквене организације, начин на који је спроводила своје замисли и планове, указано је на грешке до којих је неминовно долазило и истакнути су проблеми који су у том процесу настајали.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Полазна претпоставка у раду била је да реформа Српске православне цркве није могла да буде изоловани процес у Хабзбуршкој монархији у 18. веку. Докторанд је сматрао и да реформа није могла да буде одраз негативног односа владара према српском православном становништву, као што је то истицано у старијој литератури. Истраживања су потврдила да је тај процес промена био саставни део хабзбуршких државних и црквених реформи и да су током реформе Српске православне цркве примењивани исти или слични принципи и решења као у реформи Римокатоличке цркве.

Друга полазна хипотеза била је да Марија Терезија није могла да започне промене у организацији и унутрашњим односима Карловачке митрополије без сагласности добијене унутар црквене организације. Докторанд је такође сматрао да је царици била потребна и сагласност српске јерархије да би заживели планови реформе који су настали у Бечу. Током истраживања докторанд је потврдио своје почетне претпоставке. Начелну сагласност за неопходне промене Марија Терезија је добила на Народно-црквеном сабору 1769. године, после чега је та важна институција изгубила расправни карактер и законски је сведена само на место избора архиепископа. Владар је био свестан да би се свештенство и народ окупљени у Народно-црквеном сабору снажно опирали државним пројектима реформе. Зато је у наредном периоду велики значај дат Архиепископском синоду. Успостављена је чврста контрола над радом и одлукама Синода и епископи су били приморани да се сагласе с многим решењима која Народно-црквени сабор вероватно никада не би прихватио.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)* састоји се од *Увода* (стр. 1-10), *основног текста* (стр. 11-318), *Закључка* (стр. 319-324), *списка коришћених извора и литературе* (стр. 325-338), као и *скраћеница* (стр. 339).

Основни текст састоји се две велике целине, које су подељене у поглаља. Прва целина (стр. 11-131) посвећена је општим питањима и проблемима реформе Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији, чији је ток представљен

хронолошки. У првом поглављу прве целине, под насловом *Хабзбуршка монархија и Римокатоличка црква у реформама* (стр. 11-22) дат је кратак преглед државних реформи у Хабзбуршкој монархији и пажња је посебно посвећена реформи Римокатоличке цркве. Тиме је дат неопходни општи оквир и указано на то да реформа Српске православне цркве није била изоловани процес, већ део свеобухватних промена у Монархији.

У поглављу *Карловачка митрополија пре терезијанске реформе* (стр. 23-52) указано је на несређено стање које је владало деценијама, као и на сазревање идеје о потреби за променама која се развијала у самој Српској цркви. Наглашени су напори архиепископа, пре свих патријарха Арсенија IV Јовановића (1724-1748) и митрополита Павла Ненадовића (1749-1768) да уведу ред и уклоне уочене неправилности. Аутор је указао и на прва очигледна уплитања државе у унутрашње односе и организацију Карловачке митрополије и истражио их кроз три примера која су обрађена у посебним целинама у оквиру наведеног поглавља. То су забране архиепископу да се назива *главом народа*, успостављање контроле владара над радом и одлукама Архијерејског синода, као и арондација епархија.

У поглављу *Преломне године* (стр. 53-87) докторанд је истражио шта је навело хабзбуршке државне власти да средином шездесетих година 18. века преузме своју пажњу са питања политичког и привилегијалног положаја српског народа и Православне цркве на унутрашње проблеме Карловачке митрополије. Уочио је и истакао значај заседања Угарског државног сабора 1764/1765. године и утисака које је Јосиф II стекао током путовања по Банату, Срему и Славонији 1768. године. Наглашена је улога Илирске дворске депутације у Бечу и њеног последњег председника грофа Колера у стварању планова и обликовању реформе. Посебну пажњу докторанд је посветио Народно-црквеном сабору одржаном 1769. године, као и Регуламенту из 1770. године који је представљао правни основ за успостављање државне контроле над Карловачком митрополијом.

Ток реформе и начин на који је она спроведена истражени су и представљени у поглављу под насловом *Реформисање Српске цркве* (стр. 88-131). Пажња је посвећена установи Архијерејског синода, који је током седамдесетих година 18. века трпео најачи притисак државних власти и морао да прихвати и одобри многа реформска решења. Епископи су на заседањима Синода 1774. и 1776. године били принуђени да се формално сагласе са плановима и пројектима

који су настали у Бечу и на које, како су показала истраживања, нису имали никаквог утицаја. Аутор је указао на пропусте Илирске дворске депутације који су довели до тога да незадовољство народа због промена почне јавно да се испољава. У оквиру овог поглавља представљене су побуне које су 1777. године избиле у Новом Саду и Вршцу, анализирана су протестна писма српских општина против уведених новина, објашњене активности митрополита Вићентија Јовановића Видака (1774-1780) против реформе. Српски отпор и протести довели су до укидања Илирске дворске депутације, повлачења неких решења, модификовања других, али нису угрозили реформу. Стога је Деклараторија из 1779. године већином поновила одредбе о свим суштинским променама које су до тада већ биле спроведене у Српској православној цркви.

Друга целина дисертације (стр. 132-318) посвећена је проблемима који су пратили промене у појединим областима организације и унутрашњих односа у Српској православној цркви у Хабзбуршкој монархији. У раду је истражено седам појединачних проблема, који су представљени у посебним поглављима. У сваком поглављу ове целине, објашњено је стање какво је у истраживаној области било пре реформе и наглашени су покушаји архиепископа да то стање побољшају. Истражен је начин на који су промене спроведене и указано је на њихове последице. Где год је то било могуће, аутор је вршио поређења са променама које су у истим областима извршене у Римокатоличкој цркви.

У поглављу под насловом *Редукација српских манастира и јачање монашке дисциплине* (стр. 132-173) пажња је посвећена реформисању српских манастира које је подразумевало две врсте активности. С једне стране, укинута су они манастири који нису могли да испуне прописане услове - да имају братства од најмање осам чланова и најмање 40 јутара земље по монаху. С друге стране, покушано је увођење чврсте монашке дисциплине, због чега су 1777. године објављена Монашка правила. То су била прва и једина правила за српске монахе која није саставио неко од архијереја, већ су написана у Бечу. Резултат реформе био је 16 укинутих од 42 манастира колико их је раније било, као и постепено смањење броја монаха.

Промене извршене у парохијалној мрежи истражене су и представљене у поглављу под насловом *Преуређење мреже парохија* (стр. 174-206). Анализирајући податке из сачуваних пописа епархија докторанд је пратио промене у броју и величини парохија, као и у броју активних парохијалних

свештеника. Упоредни подаци су, ради прегледности, изнети у табелама. Посебну пажњу посветио је проблему великог броја прекобројних свештеника, који је настао као последица примене прописа према којем је величина парохија заокруживана на 100 кућа верника. Током реформе, 699 свештеника остало је без парохије, односно службе и прихода. Спроведена истраживања показују да су се епископи суочавали с тим проблемом на различите начине и с различитим успехом и да су га решавали до краја 18. века.

Држава је током реформе посветила велику пажњу успостављању контроле над приходима и расходима Карловачке митрополије, као и заштити њене имовине. Циљ је био успостављање финансијског реда, који би довео до исплате великих дугова, као и спречавање нових задуживања. С том намером законски су регулисани и приходи архиепископа и епископа и преузета је брига над народним фондовима. Механизми контроле коју је држава успостављала обрађени су у посебном поглављу под насловом *Уређење финансијских и имовинских прилика Карловачке митрополије* (стр. 207-231).

Једна од карактеристика хабзбуршких државних реформи било је преузимање контроле над образовањем, које је раније било у надлежности црквених организација. У поглављу под насловом *Реформисање основних школа* (стр. 232-263) истражене су промене спроведене у основном образовању, које су озакоњене Школским уставом из 1776. године. Оне су подразумевале ширење писмености кроз отварање што већег броја школа, уједначавање школског програма, образовање световног наставничког кадра и тиме искључивање свештеника из наставе. Аутор је истакао разлике у односу државних власти према српским школама на подручјима под цивилном и војном управом. У посебним тематским целинама у оквиру овог поглавља представљени су рад штампарије Јохана Курцбека у Бечу и уџбеници за српске школе, затим покушаји стандардизовања српског језика ради уједначавања језика којим ће бити штампани уџбеници и покушаји да се православним народима наметне употреба латиничног писма.

У блиској вези са реформом школског система у Хабзбуршкој монархији било је и питање уџбеника за веронауку. Поглавље под насловом *Православни катихизис* (264-274) посвећено је првом српском уџбенику за веронауку, Малом

катихизу, који је написао архимандрит Јован Рајић. Посебну пажњу докторанд је усмерио на покушаје опата Игњата Милера, духовника Марије Терезије, да промени делове текста у складу са учењима Римокатоличке цркве. То је, уједно, био једини званични покушај интервенције у православно учење током реформе Српске православне цркве.

Потреба државе да привредно напредује, да повећа радну ефикасност својих поданика, њихове приходе и, тиме, способност плаћања пореза, огледала се у захтевима за повећањем броја радних дана у години. То је у Хабзбуршкој монархији довело до укидања великог броја верских празника, како код православних, тако и код римокатолика. У поглављу под насловом *Разрешење верских празника* (стр. 275-293) аутор је представио три редукције православних верских празника које су извршене преко Архијерејског синода 1769, 1774. и 1786. године. Укинута је укупно 109 празника који су до тада светковани као нерадни дани. Реформа календара искоришћена је и у политичке сврхе, па су укинута сви празници посвећени српским светитељима, осим Светог Саве, који је постао национални празник Срба.

У последњем поглављу дисертације, под насловом *Уређење духовног суда* (стр. 294-318), обрађени су проблеми који су пратили успостављање сталних конзисторија у Карловачкој митрополији. Конзисторијалном системом из 1782. године законски је заокружена реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији и завршен процес који је трајао скоро цео век.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Дисертација представља вредан истраживачки рад, највећим делом заснован на подацима из изворне грађе. Због тога она обилује новим чињеницама, идејама и тумачењима. Тема је истражена и хронолошки и проблемски, резултати истраживања изнети су прегледно и разврстани су у тематске целине. Црквене реформе у Хабзбуршкој монархији, посебно реформисање Српске православне цркве биле су запостављене теме у односу на политичку историју и у домаћој и у иностраној историографији. Зато се може слободно рећи да дисертација испуњава једну од великих празнина у научној историографији. Она ствара претпоставке за

синтетичко сагледавање реформе црквених организација у Хабзбуршкој монархији и истовремено представља основ за даља истраживања.

6. Закључак и предлог

Будући да је дисертација у свему урађена према пријави која је прихваћена од стране Наставно-научног већа Филозофског факултета и да представља оригинално и самостално научно дело, стекли су се услови за њену јавну одбрану. Члановима Комисије је част и задовољство да Наставно-научном већу предложи, да се докторанду мр Исидори Точанац Радовић одобри усмена одбрана докторске дисертације *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790)* пред Комисијом у истом саставу. Том приликом чланови Комисије ће кандидату изнети мање примедбе и сугестије.

У Београду, 26. 05. 2014. године

Чланови Комисије:

Ванредни професор, др Војин Дабић
Филозофски факултет у Београду
(Ментор)

Ванредни професор, др Сузана Рајић
Филозофски факултет у Београду

Ванредни професор, др Владан Гавриловић
Филозофски факултет у Новом Саду